

KS. MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK

POSTAWY PSYCHOLOGÓW W ROZWIĄZYWANIU PODSTAWOWYCH PROBLEMÓW MORALNYCH I ZAWODOWYCH

Młody psycholog rozpoczynający pracę często staje przed problemem nawiązania adekwatnych interakcji osobowych z kolegami. Badania R. J. Gibba¹ pozwalają wyróżnić sześć par zachowań ułatwiających albo utrudniających nawiązanie kontaktu i prowadzących do wzrostu zaufania bądź wzrostu obronności partnera. Uważam, iż te pary zachowań mogą być charakterystyczne dla psychologa rozpoczynającego swoją pracę zawodową: opis – ocenianie; orientacja na problemie – kontrolowanie; spontaniczność – stosowanie strategii w działaniu; empatia – przedmiotowe traktowanie partnera; kontakt w oparciu o zasadę równości – postawa wyższości; otwartość na informacje – dogmatyzm. Warto podkreślić, że takie typy zachowań, jak *opis*, *orientacja na problemie*, *spontaniczność*, *empatia*, *kontakt w oparciu o zasadę równości* oraz *otwartość na informacje* świadczą nie tylko o wysokich kwalifikacjach psychologa, lecz także są dowodem jego wysokiego poziomu moralnego.

W tym kontekście warto zastanowić się nad rodzajami postaw zajmowanych przez psychologów wobec swoich klientów oraz nad kształtowaniem tych postaw. Istotne wydaje się przy tym przedstawienie problemów moral-

---

Ks. dr hab. MARIAN ZDZISŁAW STEPULAK, prof. KUL – dyrektor Instytutu Nauk o Rodzinie, kierownik Katedry Psychoprofilaktyki Rodziny w Instytucie Nauk o Rodzinie KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: mzstep@kul.lublin.pl

¹ J. R. Gibb, *Defensive Communication*, [w:] *Messages: A Leader in Human Communication*, Ed. J. M. Civikly, New York 1976, s. 332-338; por. W. Czajkowski, *Subiektywna i obiektywna perspektywa w analizie relacji międzyludzkich*, [w:] *Alternatywne strategie życia na różnych poziomach organizacji*, red. H. Romanowska-Łakomy, S. Czachorowski, Olsztyn 1994, s. 79-84.

nych i zawodowych, które pojawiają się w codziennej pracy psychologów. Na zakończenie poruszony zostanie problem postaw psychologów wobec badań na zlecenie.

1. RODZAJE POSTAW PSYCHOLOGÓW

Analizując literaturę przedmiotu oraz dokonując obserwacji działalności zawodowej psychologów praktyków, można by wyróżnić sześć postaw etyczno-moralnych psychologa wobec osoby klienta, które odgrywają fundamentalną rolę w zachowywaniu zasad tajemnicy zawodowej.

Postawa alarmistyczna	Postawa zrównoważona
Poprzez tę postawę psycholog przejawia problem, co może doprowadzić klienta do paniki i rezygnacji z działania na rzecz rozwiązywania problemu.	Psycholog w sposób zrównoważony pragnie odkryć istotę problemu klienta, a w miarę możliwości odkrywa problem wspólnie z klientem. Mimo trudności dąży do skutecznego rozwiązania problemu.
Postawa polipragmatyczna	Postawa adekwatna
Psycholog odwołuje się do szeregu specjalistycznych zabiegów, w których musi uczestniczyć klient. To wszystko może doprowadzić klienta do lęku lub nadmiernego optymizmu, jeżeli chodzi o skuteczność terapii.	W relacji z klientem psycholog dostosowuje techniki diagnostyczne do możliwości osoby badanej. Wcześniej ustala cel badań i wyjaśnia klientowi budzące się wątpliwości. Psycholog powstrzymuje się przed nadmiernym optymizmem związanym z sukcesem terapii.
Postawa demonstratorska	Postawa dyskretna
Psycholog odczuwa potrzebę włączenia w proces interakcji z klientem całego dorobku psychologii i innych pokrewnych dziedzin. W efekcie klient może nabrać przekonania, że jest mało zrozumiały przez partnera interakcji, gdyż sam go nie rozumie.	Interakcja z klientem dokonuje się w kontekście konkretnej wiedzy. Problem klienta psycholog wyjaśnia w sposób profesjonalny, w atmosferze zaufania i dyskrecji, w języku zrozumiałym dla swojego klienta. Dowodem dobrej komunikacji są informacje zwrotne, które kieruje wobec psychologa osoba badana.
Postawa nihilistyczna	Postawa realistyczno-optimistyczna
W postawie tej problemy klienta przedstawia się jako niemożliwe do rozwiązania.	Psycholog realnie ocenia problem i możliwości tkwiące w kliencie. Stara się z wiarą i optymizmem patrzeć na osobę klienta i na możliwości skutecznej terapii.

Postawa nadmiernego zaangażowania	Postawa empatyczna
Psycholog angażuje się w problemy klienta, ale nie definiuje jego problemu.	W postawie empatycznej istotne jest dążenie do obiektywizacji, chociaż wskazane jest, aby psycholog odznaczał się pozytywnym nastawieniem do klienta. W ten sposób będzie w stanie sformułować istotny problem osoby badanej.
Postawa zarozumiała	Postawa pokory
Psycholog zarozumiała to psycholog mało kompetentny. Podejmuje się zadań, na których się nie zna, co może irytować i zniechęcać klienta.	W takiej postawie mamy do czynienia z psychologiem kompetentnym, a równocześnie pokornym, mającym świadomość niedoskonałości swojej wiedzy i stosowanych metod badawczych.

Z punktu widzenia etyki zawodowej psychologa na uznanie zasługują takie postawy, jak *zrównoważona*, *adekwatna*, *dyskretna*, *realistyczno-optimistyczna*, *empatyczna* oraz *postawa pokory*. Tego rodzaju postawy pozwalają w sposób zadowolający i adekwatny realizować osobowy kontakt psychologa ze swoim klientem.

D. Kornas-Biela, przeprowadzając badania nad motywacją moralną studentów, wskazuje, iż najbardziej pożądanymi postawami studentów są postawy humanistyczne; w tym przypadku normy personologiczne i deontyczne są znacznie wyżej preferowane niż normy o motywacji utylitarnej.

[Motywacja moralna] to zjawisko pozytywne z punktu widzenia wymagań życia społecznego. Istnieje bowiem gwarancja, że młodzież ta po ukończeniu studiów, zajmując odpowiedzialne stanowiska w pracy zawodowej, będzie dokonywać rozstrzygnięć w sytuacjach moralnych, kierując się wartościami personologicznymi (tzn. dobrem osób, rozumieniem ich potrzeb, szacunkiem dla ich godności osobowej), a nie interesem osobistym²

Przyjmowanie pożądaných postaw wyrasta nie ze ślepego posłuszeństwa zasadom zawartym w kodeksie etycznym, ale opiera się na autonomicznym poglądzie etycznym, który ciągle jest budowany przez psychologa pracującego nad kształtem własnej osobowości i przeżywania doświadczenia siebie jako osoby. Psychologowie pracujący w zespole muszą zatem mieć jednoznaczne i jednomyślne stanowisko wobec poglądów etycznych. Problemy etyczne

² D. Kornas Biela, *Motywacja moralna młodzieży*. (Psychologiczne badania młodzieży), „Roczniki Filozoficzne” 22(1974), z. 4, s. 38.

w pracy zawodowej będą rozwiązane wtedy, gdy za naczelną wartość zostanie uznana godność każdego człowieka, jego prawo do autonomii i dyskrecji.

W takiej perspektywie można powiedzieć, iż umiejętność zajmowania adekwatnych postaw moralnych w kontekście wykonywania zawodu psychologa wymaga wielu wysiłków i osobistej formacji etycznej już w czasie studiów psychologicznych. Trudności etyczne związane z tajemnicą zawodową mają dosyć złożone przyczyny. Dotyczą one nie tylko trudności natury obiektywnej, na przykład niejednoznaczności dokumentów prawnych, braku psychologicznie spójnej koncepcji człowieka, ale tkwią w samym psychologu wykonującym swoje obowiązki zawodowe. Tę subiektywną przyczynę stanowi z całą pewnością mało zadowolający poziom świadomości etycznej. Pojawia się zatem ważny postulat, aby w czasie studiów uniwersyteckich, a później i w pracy zawodowej zapewnić psychologom stałą formację etyczną. Zdarza się bowiem, iż nie rozwiązany problem klienta jest równocześnie problemem samego psychologa³

2. KSZTAŁTOWANIE POSTAW MORALNYCH PSYCHOLOGA

Potrzeba wychowania moralnego ucznia, a następnie studenta psychologii wynika z pewnej niedoskonałości człowieka. Przed psychologami praktykami ciąży stały obowiązek edukacji etycznej, a także samowychowania w dziedzinie moralnej. Psycholog powinien być dla siebie wychowawcą i równocześnie wychowankiem. Musi uczyć się samodzielnie planować własny rozwój moralny i nim kierować, stawiać sobie wymagania, określone zadania oraz oceniać uzyskane efekty⁴

Psychologia jako młoda dyscyplina naukowa nie ma oparcia w ustawodawstwie prawnym czy też etycznym. Chodzi zatem o to, aby doświadczenia i dylematy etyczne psychologów były dostosowywane do pojęć etycznych, a nie odwrotnie. Właśnie o takiej sytuacji pisał już w 1938 roku F. Koneczny w swoim dziele pt. *Rozwój moralności*⁵

---

³ M. S t e p u l a k, *Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji psychologicznej na temat „Etyczno-prawne aspekty działalności psychologów”*, Kraków, 12-13 czerwca 1998, „Roczniki Psychologiczne” 1(1998), s. 203-206.

⁴ H. M u s z y ń s k i, *Zarys historii wychowania*, Warszawa 1981, s. 338.

⁵ F. K o n e c z n y, *Rozwój moralności*, Lublin 1938: Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej Ogólnego Zbioru, t. 43, s. 2002-2003.

Dla postępu moralności trzeba tylko, by każde pokolenie coś z etyki zamieniło w prawo [...]. Pierwotne prawo było aposterioryczne, wysnuwane z doświadczenia, dostosowywane do pojęć etycznych. Takie prawo nigdy życia nie burzy, lecz je ożywia. Przyczynia się do postępu moralności, zamieniając postulaty etyczne na obowiązki wobec prawa, zakończając tym pewien szczebel rozwoju moralnego, skutkiem czego etyka może rozszerzać swe wymogi na wyższe szczeble.

Problem rozwiązywania problemów natury etycznej ma ścisły związek z kompetencjami zawodowymi psychologa, bowiem im mniej kompetencji, tym większe prawdopodobieństwo trudności z ich rozstrzygnięciem. W dobie panującej etyki relatywistycznej i sytuacyjnej ważne jest podjęcie pracy nad formacją etyczną studentów i psychologów. W tym kontekście istotny jest postulat, aby psychologowie pieczołowicie dbali o własne wychowanie moralne i uczyli tego samego swoich klientów. Ich postawa bowiem nie jest z natury rzeczy aksjologicznie neutralna.

3. PROBLEMY MORALNE I ZAWODOWE PSYCHOLOGÓW

Przeprowadzając badania 311 psychologów aktywnych zawodowo przekonałem się, które z problemów moralnych i zawodowych są specyficzne dla tej grupy zawodowej. Prezentuję je w tabeli:

Problemy specyficzne dla etyki zawodu psychologa

Lp.	Rodzaj problemu etycznego	(%)
1.	Tajemnica zawodowa	60
2.	Badanie na zlecenie bez zgody zainteresowanych	26
3.	Trudności decyzyjne w stawianiu diagnozy i wydawaniu opinii psychologicznej	25
4.	Współpraca z innymi psychologami i przedstawicielami innych zawodów	23
5.	Interakcje osobowe: psycholog – osoba badana	20
6.	Obiektywizm i bezstronność w pracy	16
7.	Brak odpowiednich kompetencji zawodowych	14
8.	Problem łapówek i honorariów za wykonywanie pracy	9
9.	Niekorzystne warunki pracy	9
10.	Brak satysfakcji zawodowej	9

11.	Różnice światopoglądowe i religijne w relacji: psycholog–klient	9
12.	Przemoc w rodzinie	6
13.	Granice ingerencji psychologa w sferę prywatną klienta	5
14.	Wątpliwości związane z wartością diagnostyczną stosowanych metod psychologicznych	4
15.	Upadek autorytetu psychologa	2
16.	Praca zawodowa a prywatność psychologa	2
17.	Trudności w rozwoju osobowym i zawodowym psychologa	2
18.	Brak psychologicznie spójnej koncepcji człowieka	1

Warto podkreślić, iż problemem podstawowym jest tajemnica zawodowa psychologa.

4. POSTAWY PSYCHOLOGÓW WOBEC BADAŃ NA ZLECENIE

W praktyce zawodowej zdarza się często, iż psycholog otrzymuje zlecenie na wykonanie badań psychologicznych. Powstaje wtedy dylemat: wobec kogo należy okazać większą lojalność, wobec zleceniodawcy czy też klienta. Na badania psychologiczne najczęściej przysyłane są przez szkoły dzieci lub też dorośli pacjenci przez swoich pracodawców.

Polski Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa (KEZP) mówi wyraźnie o tego typu sytuacji:

Psycholog nie może akceptować warunków pracy, które ograniczają jego niezależność zawodową, a zwłaszcza takich, które uniemożliwiają stosowanie zasad etyki zawodowej. Psycholog powinien domagać się poszanowania dla własnej niezależności, bez względu na pozycję, jaką zajmuje w hierarchii zawodowej. Każdy psycholog ma obowiązek występować w obronie niezależności swych kolegów⁶

Osoby zgłaszające się do psychologa nie z własnej inicjatywy – zarówno dorośli, jak dzieci (kierowane na badania diagnostyczne lub zabiegi psychokorekcyjne) – powinny być przez niego poinformowane o celu postępowania, stosowanych metodach, wynikach i sposobie ich udostępniania. Psycholog stara się uzyskać akceptację planowanych czynności zawodowych przez te osoby⁷

⁶ *Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne 1992, nr 13.

⁷ Tamże, nr 18.

Rola psychologa wobec takiej sytuacji powinna być szczególna. Osoba badana znajduje się bowiem w sytuacji ogromnego dyskomfortu. Psycholog musi jednak ujawnić w takiej sytuacji pewne konieczne postawy zawodowe, które nie będą stały w sprzeczności z naruszaniem normy etycznej. Można mówić zatem o pięciu rodzajach postaw:

1. Postawa oceniająca – psycholog ujawnia reakcje wskazujące, że w toku rozmowy wytworzył sobie pewien sąd o tym, co w przedstawianej sytuacji byłoby właściwe, odpowiednie, skuteczne i dobre. W swych wypowiedziach daje poznać, co jego zdaniem klient mógłby lub powinien podjąć jako zadanie.

2. Postawa interpretująca – psycholog wskazuje szereg zależności i podpowiada kierunek dążenia. Stara się wyjaśnić swemu klientowi sytuację, w jakiej się znalazł.

3. Postawa podtrzymująca – psycholog reaguje jak ktoś, kto ofiarowuje oparcie, kto chciałby złagodzić intensywność uczuć swego klienta, kto chciałby go uspokoić. Psycholog sugeruje, że klient nie powinien aż tak przeżywać swojej aktualnej sytuacji.

4. Postawa sondująca – swoją reakcją psycholog daje do zrozumienia, że chciałby otrzymać dalsze informacje, dokładniejsze dane, że to, co dotychczas usłyszał, daje mu obraz niejasny, że niejedno nasuwa mu znaki zapytania.

5. Postawa rozumiejąca, wczuwająca się – psycholog ujawnia dążenie do upewnienia się, czy jego wypowiedzi są prawidłowo zrozumiane przez klienta i czy ze swej strony psycholog trafia w nastrój i sposób widzenia problemu klienta. Psycholog w tej postawie nie demonstruje, nawet najbardziej dyskretnie, własnego punktu widzenia, stara się określić przeżywanie swego klienta⁸

Każde badanie psychologiczne wymaga od psychologa odpowiedniej postawy wobec klienta, jednakże badania przeprowadzone na specjalne zlecenia w szczególny sposób wymagają przyjmowania przez psychologa adekwatnej, profesjonalnej postawy.

Wykonując czynności zawodowe, psycholog zawsze dąży do tego, żeby kontakt z nim był pomocny dla drugiego człowieka czy grupy osób. Psycholog z racji swojego zawodu poczuwa się do udzielania pomocy psychologicznej w każdych okolicznościach, gdy zachodzi taka potrzeba⁹

---

⁸ E. S u j a k, *Poradnictwo małżeńskie i rodzinne*, Katowice 1988, s. 35-36.

⁹ KEZP nr 1.

Psycholog zatem nie może odmówić badań zleceniodawcy, ale winien przy tym uzgodnić zakres informacji, które może ujawnić, nie naruszając tajemnicy zawodowej. Jeżeli zleceniodawca nie jest w stanie przyjąć tych warunków, psycholog ma moralny obowiązek odmówić wykonania badań. Warto dodać, iż sam klient przysyłany na badania jest czasami w ostrym konflikcie z pracodawcą. W rezultacie pracodawca chce odnieść korzyść, a pracownik/klient jest obciążony psychicznie i moralnie¹⁰

Jeśli zleceniodawcą badań jest instytucja, psycholog ma obowiązek uzyskać zgodę badanego lub jego prawnego opiekuna – w przypadku dzieci – na poddanie go badaniu. Istnieją od tej zasady dwa wyjątki: gdy przepisy prawa obligują osobę do poddania się badaniu psychologicznemu; gdy zgoda na poddanie się badaniu psychologicznemu (diagnostycznemu) jest jednoznacznie założona w postępowaniu danej instytucji – człowiek, podejmując w niej odpowiedzialną pracę, automatycznie wyraża zgodę na poddawanie się badaniom diagnostycznym¹¹

Warto dodać, iż skrajnym przypadkiem niedobrowolnego poddania się badaniu psychologicznemu jest badanie na zlecenie sądu. Stanowi ono przymus dla osoby badanej. Przymus odnosi się do osób podejrzanych, oskarżonych oraz stron w procesie rozwodowym czy też opiekuńczym. W sprawach karnych oskarżeni są w sytuacji przymusu faktycznego, nie mogą odmówić poddania się badaniom (zob. art. 65 pkt 2 k.p.k.), natomiast w innych przypadkach jest to przymus psychologiczny.

Działając na zlecenie instytucji, psycholog musi pamiętać, iż podmiotem jego diagnozy jest konkretna osoba i wobec niej obowiązują go zasady kodeksu etycznego, a w tym szczególnie zasady tajemnicy zawodowej. Realizując zlecenie, ma obowiązek podjąć negocjacje z instytucją, aby jasno określić kontrakt. Instytucja bowiem, dając zlecenie, nie może wymagać przeprowadzenia badań niezgodnych ze standardami etycznymi.

W sytuacji badań zleconych obowiązkiem psychologa jest wyjaśnienie osobie badanej celu badania i ewentualnych dalszych konsekwencji dla badanego. Istotną kwestią procedury diagnostycznej jest uzyskanie akceptacji wobec metod i technik oraz sposobu postępowania psychologicznego. Ustalenia wstępne dają badanemu szansę zachowania autonomii i poczucie, że nie

---

¹⁰ C. B. H o l m e s, *Ethics for Psychology Organizations*, „American Psychologist” 48(1993), s. 1092-1093.

¹¹ M. T o e p l i t z - W i n i e w s k a, *Etyczne aspekty uprawiania zawodu psychologa*, [w:] *Psychologia*, t. 3, red. J. Strelau, Gdańsk 2000, s. 825.

jest on traktowany przedmiotowo, ale jest podmiotem osobowych, psychologicznych odniesień.

Zlecenie badania przez sąd stawia psychologa w dość trudnej sytuacji. Psycholog bowiem, dążąc do poszanowania godności i autonomii badanego, musi zaakceptować także jego prawo do obrony poprzez milczenie i odmowę poddania się badaniu. Należy podkreślić, iż wywieranie jakiegokolwiek presji psychicznej na osobę badaną jest naruszeniem standardów etycznych.

S. Jackson¹² uważa, iż bardzo często szkoły średnie w Europie nie spełniają funkcji placówki wychowawczej, a jednocześnie są zleceniodawcami badań psychologicznych swojej młodzieży. Młodzi ludzie przeżywający rozmaite trudności potrzebują wsparcia lub pewnych form pomocy, ale nie mogą jej uzyskać w takiej szkole. Problem pojawia się wtedy, gdy uczeń manifestuje swoje trudności. Szkoła wysyła go na badania psychologiczne i oczekuje pomocy od psychologa. Zdarza się, że chodzi o to, aby badania miały charakter kwalifikacyjny; opinia psychologiczna staje się wówczas argumentem na usunięcie ucznia ze szkoły. Nikt nie czuje się odpowiedzialny za to, co będzie się działo z nim po opuszczeniu szkoły. W takiej sytuacji psycholog nie może sugerować się oczekiwaniami szkoły, ale jego diagnoza o uczniu winna mieć charakter interakcyjny, a niekwalifikacyjny. Szkoła musi bowiem spełniać – obok zadania nauczania – również zadanie wychowywania. Od psychologa w takiej sytuacji wymaga się szczególnego taktu i dyskrecji, aby nie były narażone na szwank interesy klienta-ucznia, który został zmuszony do badań psychologicznych.

Do poradni psychologiczno-pedagogicznych w Polsce przysyłane są przez szkołę dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem. Kontakt z rodzicami takiego dziecka jest utrudniony albo też niemożliwy. A. Kobiąka, J. Strzemieczny uważają, iż „pomoc psychologiczna dla dzieci z rodzin dotkniętych alkoholizmem polega na wspomaganie ich w lepszym radzeniu sobie z sytuacją życiową, w jakiej się znalazły”¹³

Psycholog w sytuacji badań i przygotowywania opinii psychologicznej musi podać rzetelne informacje placówce szkolno-wychowawczej o dziecku, a przy tym nawiązać kontakty ze szkołą, aby zaproponować nowy model spojrzenia na dziecko z rodziny dotkniętej alkoholizmem. Dziecko oczekuje

---

¹² S. J a c k s o n, *Pomaganie młodzieży z trudnościami i potencjalne możliwości szkoły*, „Nowiny Psychologiczne” 1991, nr 1-2, s. 31.

¹³ *Pomoc psychologiczna dla dzieci alkoholików*, „Nowiny Psychologiczne” 1989, nr 5-6, s. 69-70.

wsparcia u psychologa, zniwelowania lęku, poszukuje zaufania¹⁴ Można powiedzieć, iż potocznie funkcjonujący model jest następujący:

1. Alkoholizm to nałóg typowy dla ludzi niemoralnych i słabych.
2. Dziecko jako ofiara alkoholizmu rodziców.
3. Determinizm i fatalizm: dziecko nie ma szans na rozwój moralny.
4. Beznadziejność prób „ratowania” dziecka.
5. Pomóc dziecku alkoholika to uchronić je przed wpływem zdemoralizowanych rodziców i jego środowiska (izolacja).
6. Efektem działań pomocnych powinna być zmiana systemu wartości dziecka w kierunku proponowanym przez wychowawcę.

Psycholog musi zmieniać ten model w atmosferze zaufania wobec szkoły, środowiska i dziecka na następujący:

1. Alkoholizm to choroba, której nie można całkowicie wyleczyć, ale można zaleczyć.
2. Dziecko jako podmiot zmagający się z trudną sytuacją rodzinną.
3. Dziecko alkoholika prowadzi zmagania, w których wygrywa i przegrywa, a wsparcie otoczenia ma istotne znaczenie dla wyniku tej walki.
4. Znaczące dla rozwoju dziecka są takie „drobne” działania, jak osobisty kontakt dziecka z dorosłym, który pokazuje, że dorosły stoi po stronie dziecka.
5. Pomóc dziecku alkoholika to nauczyć je lepiej radzić sobie z sytuacją rodzinną i zorganizować mu wsparcie, np. w postaci grupy samopomocy.
6. Efektem działań pomocniczych powinno być wzmocnienie konstruktywnych mechanizmów radzenia sobie.

Podstawowa różnica między postawą potoczną a postawą proponowaną (w nowym modelu dotyczy perspektywy patrzenia na dziecko i jego sytuację życiową. Zamiast wizji bezbronnej ofiary proponujemy wizję dziecka jako podmiotu działającego w określonej sytuacji społecznej¹⁵

Kolejnym problemem występującym w badaniach na zlecenie są trudności szkolne dzieci. W odniesieniu do tych trudności szkoła oczekuje jednoznacznej opinii i diagnozy typu nozologicznego, tymczasem przyczyny takiego stanu rzeczy są daleko bardziej złożone. Psycholog powinien działać zgodnie z własnym sumieniem i nie może wydawać jednostronnych opinii. Trudniej-

¹⁴ M. Stepulak, *Wybrane zagadnienia z medycyny pastoralnej*, Siedlce 2007, s. 190-196.

¹⁵ Tamże, s. 71.

szym problemem jest jednak nawiązanie dobrego kontaktu z badanym uczniem. Dziecko bowiem w sytuacji niepowodzeń szkolnych ma obniżone poczucie bezpieczeństwa. Psycholog zatem musi stworzyć atmosferę zaufania i dyskrecji.

Poczucie zagrożenia niekorzystnie wpływa na efekty uzyskiwane przez ucznia. W przypadku nasilenia dezorganizuje jego działalność, obniżając zwykle ogólny poziom wydolności, a niekiedy prowadzi również do wyraźnych zaburzeń zachowania. Poczucie zagrożenia może być wywołane lękiem przed niepowodzeniem, obawą przed dotkliwymi karami, stosowanymi w przypadku nieudanych, aczkolwiek nie zawsze zawinionych przez ucznia złych rezultatów. Lęk wiąże się również z przekonaniem o niekorzystnych (niekiedy nieodwracalnych) późniejszych następstwach niepowodzeń¹⁶

Psychologowie pracujący w poradni zauważają również pewne trudności natury etycznej u swoich klientów, w szczególności u dzieci. B. Suchodolski¹⁷ proponuje, aby psychologowie, nauczyciele i wychowawcy stwarzali dzieciom sytuacje, które sprzyjają wyzwaniu się i rozwijaniu elementarnych uczuć życzliwości i współodczuwania w stosunku do innych ludzi. Te formy wychowania moralnego znajdują szczególne zastosowanie przy realizacji następujących zadań:

- kształtowania i rozwijania w wychowankach wrażliwości emocjonalnej w sytuacjach, w których ludzie potrzebują pomocy i oparcia;
- rozbudzania zrozumienia dla cudzych stanów psychicznych, takich jak cierpienie, ból, bezradność, samotność, oraz uczenia wczuwania się w te stany;
- kształtowania postawy gotowości do niesienia innym pomocy, brania w obronę słabszych, pokrzywdzonych, świadczenia usług innym ludziom;
- rozwijania w dzieciach zrozumienia dla zasady wzajemności w stosunkach między ludźmi, ukazywania zła, jakie rodzi się wtedy, gdy zasada ta traktowana jest wąsko lub w sposób zbyt wyrachowany.

Zdarza się także, iż trudno jest psychologowi nawiązać kontakt z rodzinami, w których nie ma żadnej patologii. Chodzi tutaj o powstawanie u dziecka poczucia osamotnienia, co oznacza, że u tych dzieci wzrasta nieomiar emocjonalny w stosunkach rodzinnych. Decydujący wpływ na to ma styl życia i niedocenianie przez rodziców psychicznych potrzeb dziecka.

---

¹⁶ M. Przetacznikowa, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, Warszawa 1986, s. 75.

¹⁷ *Pedagogika*, Warszawa 1985, s. 477.

W sytuacji, gdy szkoła kieruje takie dziecko do poradni, rodzice – na ogół nieświadomi trudności – mają pretensje do szkoły, a bardzo często również do samego psychologa i doszukują się problemu, którego nie ma¹⁸

Rodzice, którzy nie starają się zrozumieć swego dziecka, pomóc mu, lecz usiłują tylko wyegzekwować karami posłuszeństwo – mogą stracić z nim zupełnie kontakt psychiczny.

Trudno o taki kontakt również w tych domach, w których nie było czasu na rozmowy z dzieckiem, na wysłuchanie jego zwierzeń.

Tymczasem potrzeba rozmów jest wtedy bardzo duża. Tyle zmian wszak zachodzi w ciałach i umysłach młodzieży, tyle rodzi się pytań i pragnień, i tak jest podwyższony poziom emocjonalności, że wyłączając jednostki głęboko introwertywne mało prawdopodobne wydaje się, by lubiła ona, jak twierdzą niektórzy psychologowie, zamykać się w sobie i nie ujawniać swych uczuć na zewnątrz¹⁹

Problem dobrej komunikacji rodzinnej dotyczy budowania atmosfery zaufania i poczucia bezpieczeństwa. Badane dziecko, z rodziny, gdzie ta komunikacja jest zaburzona, musi być przedmiotem szczególnej troski psychologa, który powinien stworzyć atmosferę wzajemnego zrozumienia. Optymalnym rozwiązaniem, które pozwala zachowywać standardy etyczne w sytuacji badań na zlecenie, byłoby prowadzenie terapii systemowej.

Z informacją o dziecku i wychowaniu łączy się potrzeba informacji o rodzicach jako wychowawcach. Rodzice muszą wiedzieć, że wychowują przede wszystkim poprzez siebie, swoją osobowością i postawami, tak rodzicielskimi, o których była mowa, jak i postawami wychowawczymi. Stąd też, jeśli ich postawy są wadliwe, trzeba je poprawiać i usprawniać, czyli wychowywać rodziców. Rodzice w niejednym przypadku wymagają wychowania, tak samo jak ich dzieci²⁰

Warto dodać, iż stosunek między rodzicami a dzieckiem powinien być swobodny, osobisty, bez przymusów i wzajemnych zobowiązań. Ingerowanie w te stosunki międzyosobowe jest jednak zadaniem trudnym i delikatnym²¹. Dlatego tak ważne jest budowanie dobrych i kompetentnych relacji oraz atmosfery zaufania z rodziną i środowiskiem klienta. Wzajemny kontakt może być ułatwiony poprzez odkrycie wspólnego systemu wartości. Podstawą takiego kontaktu jest także dyskrecja i zaufanie.

---

¹⁸ S. C. T o u r i n g y, *Integrating Ethics with Symbolic Interactionism: The Case of Oncology*, „Qualitative Health Research” 1994, nr 4, s. 163-185.

¹⁹ M. Ł o p a t k o w a, *Samotność dziecka*, Warszawa 1989, s. 23-24.

²⁰ P. P o r ę b a, *Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego*, Warszawa 1981, s. 128.

²¹ M. Z i e m s k a, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1969, s. 230.

Zadaniem psychologa, który chce zbudować podstawy zaufania, jest wyjaśnienie znaczenia podstawowych wartości, takich jak autonomia jednostki, dobro, sprawiedliwość. I. Prilleltensky i R. Walsh-Bowers²² dodają, że istotne są tutaj także podstawowe wartości ludzkie, np. samostanowienie, sprawiedliwość, współpraca i demokracja oraz religijność.

*

Należy stwierdzić, iż w sytuacji badań na zlecenie psycholog musi brać pod uwagę przede wszystkim dobro pacjenta. Najbardziej optymalnym rozwiązaniem byłoby nawiązanie współpracy na linii: klient – jego rodzina – najbliższe środowisko – zleceniodawca. Nie powinno być wtedy trudności związanych z zachowaniem tajemnicy zawodowej.

BIBLIOGRAFIA

- C z a j k o w s k i W.: Subiektywna i obiektywna perspektywa w analizie relacji międzyludzkich, [w:] Alternatywne strategie życia na różnych poziomach organizacji, red. H. Romanowska-Łakomy, S. Czachorowski, Olsztyn: PTP 1994, s. 79-84.
- G i b b J. R.: Defensive Communication, [w:] Messages: A Reader in Human Communication, red. J. M. Civikly, New York: Random House 1976, s. 332-338.
- H o l m e s C. B.: Ethics for Psychology Organizations, „American Psychologist” 48(1993), s. 1092-1093.
- J a c k s o n S.: Pomaganie młodzieży z trudnościami i potencjalne możliwości szkoły, „Nowiny Psychologiczne” 1991, nr 1-2, s. 27-38.
- K o b i a ł k a A., S t r z e m i e c z n y J.: Pomoc psychologiczna dla dzieci alkoholików, „Nowiny Psychologiczne” 1989, nr 5-6, s. 64-86.
- Kodeks Etyczno-Zawodowy Psychologa, Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne: 1992.
- K o n e c z n y F.: Rozwój moralności, Lublin 1938. Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej Ogólnego Zbioru, t. 43.
- K o r n a s - B i e l a D.: Motywacja moralna młodzieży. (Psychologiczne badania studentów), „Roczniki Filozoficzne” 22(1974), z. 4, s. 25-40.
- Ł o b o c k i M.: Z problematyki wychowania moralnego w szkole, „Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska”, 1995, Sectio J, vol. VIII, s. 51-61.

---

²² *Psychology and the Moral Imperative*, „Theoretical Philosophical Psychology” 1993, nr 13, s. 90-100.

- Ł o p a t k o w a M.: Samotność dziecka, Warszawa: WSiP 1989.
- M u s z y ń s k i H.: Zarys teorii wychowania, Warszawa: PWN 1981.
- P o r ę b a P.: Psychologiczne uwarunkowania życia rodzinnego, Warszawa: IW PAX 1981.
- P r i l l e l t e n s k y I., W a l s h - B o w e r s R.: Psychology and the Moral Imperative, „Theoretical Philosophical Psychology” 13(1993), s. 90-102.
- P r z e t a c z n i k o w a M., W ł o d a r s k i Z.: Psychologia wychowawcza, Warszawa: PWN 1986.
- S t e p u l a k M.: Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji psychologicznej na temat „Etyczno-prawne aspekty działalności psychologów” Kraków, 12-13 czerwca 1998, „Roczniki Psychologiczne” 1(1998), s. 203-206.
- S t e p u l a k M.: Tajemnica zawodowa psychologa, Lublin: RW KUL 2001.
- S t e p u l a k M.: Wybrane zagadnienia z medycyny pastoralnej, Siedlce–Opole: Wyższe Seminarium Duchowne w Siedlcach 2007.
- S u c h o d o l s k i B.: Pedagogika, Warszawa: PWN 1985.
- S u j a k E.: Poradnictwo małżeńskie i rodzinne, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1988.
- T o e p l i t z - W i n i e w s k a M.: Etyczne aspekty uprawiania zawodu psychologa, [w:] Psychologia, t. 3, red. J. Strelau, Gdańsk: Gdańskie Wyd. Psychologiczne 2000, s. 823-836.
- T o u r i n g y S. C.: Integrating Ethics with Symbolic Interactionism: The Case of Oncology, „Qualitative Health Research” 1994, nr 4, s. 163-185.
- Z i e m s k a M.: Postawy rodzicielskie, Warszawa: Wiedza Powszechna 1969.

THE DIVERSITY OF ATTITUDES
THAT A PSYCHOLOGIST MUST ASSUME WHILE SOLVING BASIC
MORAL AND OCCUPATIONAL PROBLEMS

S u m m a r y

Every psychologist who undertakes a variety of tasks, always has to assume different attitudes towards the moral and occupational problems that he or she will have to cope with. Thus we can distinguish between many attitude pairs which are completely opposite in their meanings. For instance, the alarmist and balanced attitude, poli-pragmatic and adequate attitude, demonstrable and discrete attitude, nihilistic and realistic-optimistic attitude, over-involved and empathic attitude, conceited and humbling attitude. The importance of moral education for a psychologist results from every human imperfection. Hence, the onus is on a psychologist to learn about the ethics and develop knowledge in the field of morality. It can be concluded that a psychologists must be a tutor of his or her own. According to a research, which I performed among 311 psychologists, the most problematic moral and occupational issue for them was to maintain a professional secrecy. The most significant attitude is assumed by those psychologists who are commissioned to do a certain research. Therefore, in this

context we can distinguish between the following types of attitudes: evaluative, interpretative, nourishing, investigative and understandable.

Słowa kluczowe: postawa, edukacja etyczna, moralność, tajemnica zawodowa, wychowanie moralne.

Key words: an attitude, an ethical education, a morality, a professional secrecy, moral upbringing.